

criteria to define genre features of the text have informative, detailing character. It is proved, that historical basis of fairy-tales is shown in the content and can be seen in the imagery system, time-space and composition. Such use of historical events and creation of mytho - poetic space show us author's ethical views on modern Ukraine. O.Mak often include historical figures, indicates on historical time, therefore, she changes the genre characteristics of her tales. O.Mak's fairy tales have narrative character, manner of narration is traditionally characterized this genre. The author significantly expands space and time. The glorious past of Ukrainians appears as a dominant idea, which must become a source of revival of national culture in Ukraine.

Keywords: *genre, fairytale time-space, image, artistic world.*

УДК 821.161.2 Череватенко

Ганна КЛИМЕНКО (СИНЬООК)

ІСТОРИОСОФСЬКА ТА МІФОСОФСЬКА ПАРАДИГМИ ПОЕТИЧНОЇ ЗБІРКИ ЛЕОНІДА ЧЕРЕВАТЕНКА “ЗАКЛЯТЕ ЗАЛІЗО”: РОЗМИСЛИ НАД КНИГОЮ Стаття перша

*Віки летять, а краєвид той самий, –
Зростає з-під часу чарівних підков
Все те, що нам намарилось віками.
Леонід Череватенко.*

Авторка статті ставить за мету дослідити історіософський та міфософський модули нової поетичної збірки Леоніда Череватенка “Закляте залізо”.

Ключові слова: *історіософський, міфософський, український, національний, екзистенційний, генетичний, нація, етнос, інтертекстема, буття, міфологія, істинний (автентичний, абсолютний), масовий, працур, сучасник.*

Постановка проблеми. Про сучасників писати тяжче, ніж про тих, котрі вже одійшли у вічність. Принаймні так здається на перший погляд: завше маєш почуття тривоги (у висліді – провини) зробити бодай щонайменшу похибку, мовлену чи то усно, чи писано; в кожному разі, свідком і суддею таких помилок, недооцінок і кривотлумачень може стати живий митець. Подібний острах зосібна маємо щодо постаті Леоніда Череватенка і його творчості.

Леонід Васильович – не лише член Національної спілки письменників України, а й экс-голова її Київського осередку. Поет, перекладач, літературний критик, мистецтвознавець, кіносценарист, кінокритик, Л. Череватенко за сімдесят чотири роки свого життя не заробив собі гучного імені, та, зрештою, й не мав такої мети. Кредо “працювати, а час покаже, чого варта та праця [3]” вказує на безкорисливу й немеркантильну вдачу митця. Навіть тяжка хвороба не стає на заваді цільному і глибокому чоловікові: творчий дух перевершує тіло, наснажує і окрилює.

Незважаючи на оприлюднені в друкованому й електронному форматах окремі інтерв'ю з письменником [3], [5], [8], чималий інтерес до його особистості з боку літературно-мистецької інтелігенції – ще надто багато лишається заслоненим від ока. В цьому й полягає наше завдання – здійснити спробу привідкрити завісу на творчий портрет Л. Череватенка, дати йому належне поцінування, бо саме цього – попри низку винагород у царинах літератури й кіно (лауреат Республіканської премії ім. О. Білецького в галузі літературно-художньої критики, премії Спілки кінематографістів СРСР (1988), Національної премії України ім. Т. Шевченка (2002) за документальну кінотрилогію “Я – камінь з Божої праці”, премій ім. В. Винниченка, “Київ” ім. Є. Плужника) – митцеві вельми бракувало упродовж усього життя.

Об'єктом нашої наукової студії є остання (крайня в часі!) поетична збірка Л. Череватенка “Закляте залізо”, яка вийшла друком минулого 2012 року у видавництві “Дух і Літера” й на початку цього (2013) року (31 січня) була премійована: визнана “Українською

книжкою року” в номінації “*За видатні досягнення у галузі художньої літератури*” (з-поміж видань 2011 – 2012 років). Ця книга – не для втіхи чи насолоди. Масовому, непідготовленому читачеві далекі не стає сил “дорости” до рецепції творів такого масштабу. Занадто розмаїті й місткі тематично, історіософськи, міфософськи, інтертекстуально глибокі, вони вимагають значної напруги внутрішніх потенцій, активної “роботи” душі й розуму, чуття й думки, є ретроспекцією і рівночасно візією сьогодення – і тим достоту вартісні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Л. Череватенко є автором низки літературно-критичних розвідок (зосібна про Є. Плужника, О. Ольжича, В. Підмогильного, Л. Первомайського), втім, як не парадоксально, його самотнє поетичне творчість головним чином окрадена увагою літературознавців, що підважує актуальність нашого дослідження. Як виняток – післямова Валерії Богуславської “Нічого, крім правди” до книги Л. Череватенка “Закляте залізо” [7, 216 – 225]: тут акцентовано кривий зв’язок Леоніда Васильовича з Олегом Ольжичем, традиціями Празької школи. Наталка Білоцерківець схиляє до думки, що Л. Череватенка можна назвати “шістдесятником” – і водночас він ідейно близький до митців так званої Київської школи [6].

Мета статті – дослідити історіософський та міфософський модули збірки Леоніда Череватенка “Закляте залізо”.

Виклад основного матеріалу. Означене видання – знакове не лише у творчому набутку Л. Череватенка, а й у всьому літературному просторі ХХ – поч. ХХІ ст. ст. На думку Івана Драча (товариша й безмалъ ровесника митця), “Закляте залізо” – “могутня і глибинна книжка [4]”. Більше того, сам автор вважає її підсумковою. До збірки включено не лише нові поезії, а й ті, що писані у радянських 1960-х – 1970-х рр., проте досі не друковані. У вступному слові до читача Л. Череватенко розкриває передумови до виникнення задуму “видати збірку історіософської тематики, у віршах висвітлити людську долю на тлі кривавих бурхливих віків української історії [7, 5]”. Прикметно, що поїздка 2003 року на Соловки виявилася доленосною для книги та її творця: “Враження від тієї подорожі надзвичайно сильні. Зокрема подумалося: оцей шлях від Биківні до Сандормоха і назад, від Сандармоха до Биківні, – то, власне, був наш історичний шлях, і лише нині – поволі, з неабиякими зусиллями, добуваємось ми на іншу, вільнішу і веселішу, дорогу [там само]”.

Л. Череватенко не приховує, що назва “Закляте залізо” запозичена з естонського епосу “Калевіпоег”: український народ так само настійно прагне свободи, неодноразово здобуваючи і згодом гублячи її. Не одне покоління земляків на тривалому відрізку драматичної історії України мало на меті повернути собі волю за допомогою національно-визвольної боротьби: остання як екзистенціал “повертає людину і народ на власний “історичний шлях”, відновлює власний буттєвий, оберігальний спосіб існування – автентичну самість, власну сутність, закорінення у Батьківщину [2, 272]”. Якщо в естонському епосі боротьбу за свободу символізує меч Калевіпоєга, то в поезіях Л. Череватенка – це шабля, спис, коса, ніж, меч.

Численні втрати й розчарування не змогли остаточно зламати віру української нації у здобуття незалежності, хоч нині реалізована свобода почасти примарна, позірна (ця думка оприявлена і в аналізованій збірці). Митець національно-патріотичного реєстру, Л. Череватенко широко переймається тим, що українському народові бракує гідності: “Він чомусь завжди повинен комусь підкоритися, комусь слугувати [3]”, – тим самим либонь свідомо зрікається дарованого Богом права на свободу.

Має рацію В. Богуславська: збірка Л. Череватенка “Закляте залізо” – “справдешній підручник української історії [7, 216]”. Тут осягнуто долю нації (етносу) від дозародкового періоду (епохи палеоліту) до сучасся включно. А надто осмислено долю української Людини як виразника національної душі, національного духу, національної свідомості, національної пам’яті. Ліричний герой у своїй одиничності, окремішності (Я-буття) репрезентує націю в її сукупності – і в цьому його екзистенціалістсько-філософська місія. Найвиразніше цю думку ілюструє вірш “Сповідь”: патріотичне “Я” переймає на себе всі болі й страждання української нації на її трагічному шляху.

Голодомор мене (тут і далі в уривку підкресл. наше – Г. К.) разив:

Я гнів – знесилений, охлялий.

Не тисячі – мільйон разів

Мені в потилицю стріляли [7, 213].

Відчуваючи зв'язок поколінь, тяглість традицій, закономірність, циклічність історичних подій, безіменний він (Я), здолавши ілюзію смерті й оспівуючи життя, знаходиться ніби на перетині різних часових і просторових координат: він – суддя і свідок, творець і твориво. “Погибель. Страта. Смерть. Загин. / Добито. Знищено. Розп'ято. / Я не лічив своїх кончин / Ніколи – так мене багато. / Я забував про себе сам: / Хто я такий? На що я годен? / Назвіть мене!.. [7, 8]”. І далі: “Крізь біль катованих століть, / Крізь жах, що брилою тяжить, / Крізь мудро виплетену сіть, / Замком замикану замкнутість – / Я пробивався доброхіть, / Аби по світу роззирнутись [7, 9]”. В екзистенціалістському вченні прокреслена думка: порятунком людини є рух, динаміка, – тим-то герой Л. Череватенка “збурич часу течію”. Результат такого неспокою й бунту – проникнення в найвіддаленіші шпарини минулого, вчування голосу, духу пращура либонь ще з кам'яного дохристиянського віку: “[...] до вологи / Я просочився крізь жорству [7, 10]” (“Атавістичний вірш: Спогад про предка”). Тут і в низці інших поезій Л. Череватенка (“Муст'єрський наконечник”, “Палеоліт”) археологічний досвід дається взнаки, він вдало трансформується в історіософські візії. Справді, корені української нації варто шукати ще в загадкових стародавніх цивілізаціях, значно ближчих до природи, аніж сучасний світ і людина в ньому: в такому сенсі зрозумілим стає поетів заклик “Чіпкою рукою мавпи / Зривати квіти сузір [7, 11]” (тут не констатація безбожжя, а тяжіння до природи в її первісному, незаплямованому антропогенно-техногенними впливами вияві). Прикладом атавізму в сучасному українському суспільстві є свавілля й беззаконня, що явно лишилося у спадок від неандертальців (“Палеоліт”). Духовні цінності нівелюються, істинне (автентичне, абсолютне) либонь оскаржується несправжнім, тлінним, матеріальним, до якого прагне жадібне й жорстоке людство, поглинуте масовим буттям; наука занепадає, фальсифікується (“Геродот”): взірцем історика, на думку Л. Череватенка, є Геродот, котрий “власний вік поклав жертвенний” на науку, – нині ж у добу псевдонауки “Дороговказами для людства суть / Мислителів погруддя вузькоплечі [7, 26]”. “[...] те, що діється на Землі, – безглуздя. Що б ми не взяли – буденні клопоти [...], злодійства [...], вбивства [...], походи [...], релігії [...], наука, мистецтво (щоб прикрити безглуздя псевдомудрістю) [...] – ВСЕ, ВСЕ, ВСЕ свідчить лише про тюремність буття, бо лише в тюрмі можливе таке жорстоке, підле, криваве, нещадне, божевільне проживання [1, 280]” (з “Тайни Христа” Олеся Бердника).

Як і більшість митців, котрим властиве екзистенційне світовідчуття, Л. Череватенко неодноразово осмислює дихотомію “життя / смерть”: перший первень завше перемагає другий, породжуючи вітаїстичні мотиви (“...Вщент роздирав мене тротил...”, “Муст'єрський наконечник”). В основу вірша “Лабіринт” покладено як первісно-міфологічні, так і християнські онтологічні уявлення. З одного боку, смерть (кардинальна межова ситуація) прописується не як фінал недосконалого людського буття, а як місток до іншого (довершеного) існування, де “панують рівновага, / Благодатна тиша, спокій” (правовірні, екзистенціалісти теїстичного напрямку не мають страху смерті, бо Всевишній дарує вічне буття – відродження-спасіння душі). У світовій міфології лабіринт символізує всесвіт, рух; його суцільна лінія означає вічність, безкінечність, безсмертя [9, 242 – 243]. Відповідно до містичного “Танцю Журавля” смерть асоціюється зі входом у лабіринт, а відродження – навпаки, з виходом із нього. Тому “[...] Кому набридне / Вічний спокій споживати, / Може в світ цей повернутись, / Поблукавши лабіринтом! [7, 13]”. Якщо в сакрально-міфологічних візіях представлено триступеневий шлях людської істоти, що має схему “народження – смерть – відродження”, то в Л. Череватенка – це маршрут у один бік: “[...] досі не спромігся / Ще ніхто назад потрапить... [там само]”. Принагідно зауважимо, що О. Бердник у своїй “Альтернативній еволюції” ідентифікує відродження з пробудженням, яке може дати порятунок душі – “повернути Буття до Радості”: “Повернення до Першожиття, котре вічне,

незнищене і світоносне. Пробуджений погляд по-дитячому бачить те, що тяжко побачити мудрецам, зануреним у вивчення дискретностей. Він може побачити й шляхи виходу зі Світового Лабіринту [1, 15]”. Зважимося констатувати, що й Л. Череватенко схильний ототожнювати смерть як глибокий сон із буттям масовим, несправжнім, побутовим, вихід із якого до буття духовного (надто прихід до Бога як Духу) потребує значної напруги. “Великий Космос, Глибинний Космос для людини сучасного типу недосяжний, як недосяжний політ для лялечки, доки вона не трансформується у крилатого метелика [1, 133]” – це знову зі спадщини О. Бердника (“Падіння Люцифера”).

Список використаної літератури

1. Бердник О. Альтернативна еволюція / Олесь Бердник. – К. : Тріада-А, 2007. – 576 с.
2. Іванишин П. Національний спосіб розуміння в поезії Т. Шевченка, Є. Маланюка, Л. Костенко : монографія / П. Іванишин. – К. : Академвидав, 2008. – 392 с.
3. Квітнева С. Леонід Череватенко : “Жити, щоб працювала душа...” (інтерв’ю) [Електронний ресурс] / С. Квітнева. – Режим доступу до матеріалів : <http://www.irpin-rada.org/pages/p289>.
4. Коскін В. Драч Іван : “Державу інакше як бандитською назвати не можу” (інтерв’ю) [Електронний ресурс] / В. Коскін. – Режим доступу до матеріалів : <http://www.vox.com.ua/data/publ/2012/11/09/ivan-drach-derzhavu-inakshe-yak-bandytською-nazvaty-ne-mozhu.html>.
5. Островський І. Леонід Череватенко : “Я проти перетворення Спілки письменників на політичний таран” (інтерв’ю) [Електронний ресурс] / І. Островський // День. – 2003. – 23 квітня. – Режим доступу до матеріалів : <http://www.day.kiev.ua/uk/article/cuspilstvo/leonid-cherevatenko-ya-proti-peretvorennya-spilki-pismennikov-na-politichniy>.
6. Презентація збірки віршів Леоніда Череватенка [Електронний ресурс]. Режим доступу до матеріалів : <http://duh-i-litera.com/prezentatsiya-zbirky-virshiv-leonida-cherevatenka/>
7. Череватенко Л. Закляте залізо / Леонід Череватенко. – К. : Дух і Літера, 2012. – 232 с.
8. Чичканьова Л. Письменник і кінематографіст Леонід Череватенко : “Приірпіння – це осердя неповторної цивілізації, велич якої ще не усвідомлена” (інтерв’ю) [Електронний ресурс] / Л. Чичканьова // Пульсар Приірпіння. – 2012. – грудень. – Режим доступу до матеріалів : <http://www.imounr.org.ua/?p=18941>
9. Енциклопедія символів / [сост. В. М. Рошаль]. – М. : АСТ ; С.-Пб. : Сова, 2007. – 1007 с.

Одержано редакцією
Прийнято до публікації

Аннотація. *Клименко (Синеок) А. А. Историософская и мифософская парадигмы поэтического сборника Леонида Череватенко “Заклятое железо”. Автор статьи ставит своей целью исследовать историософский и мифософский модусы нового поэтического сборника Леонида Череватенко “Заклятое железо”.*

Ключевые слова: *историософский, мифософский, украинский, национальный, экзистенциальный, генетический, нация, этнос, интертекстема, бытиё, мифология, истинный (аутентичный, абсолютный), массовый, предок, современник.*

Summary. *Klymenko (Syniook) G. A. Historiosophic and mythosophic paradigms of Leonid Cherevatenko’s poetic collection “Bewitched iron”. Author of the article researches historiosophic and mythosophic modes of Leonid Cherevatenko’s new poetic collection “Bewitched iron”.*

The challenge is attempt to open a curtain on Leonid Cherevatenko’s literary portrait and to give him due appreciation. The object of this study is Leonid Cherevatenko’s last (extreme in time!) poetic collection “Bewitched iron” which was given out in a publishing house “Duh i Litera” last 2012. The author considers it final. This collection includes not only new poetry but those poetic works written in the Soviet 1960s – 1970s and has not yet printed. Rich historical and cultural experience of the Ukrainian nation (wider – ethnos) from its beginnings is accumulated in it. Dramatic (and often tragic!) fate of Ukrainian person (somewhat humanity) to the present inclusive is comprehended. Historiosophic and mythosophic modes of analyzed collection are accented with many intertekstemas such as mythological (pre-Ukrainian heathen, antique, Indian), biblical, historical, literary (Ukrainian and foreign), cinema. “Bewitched iron” is Leonid Cherevatenko’s written epistle to countrymen (contemporaries and descendants) as a poetic appeal not to lose themselves personally and nationally.

Keywords: *historiosophic, mythosophic, Ukrainian, national, existential, genetic, nation, ethnos, intertextema, being, mythology, genuine (authentic, absolute), mass, primogenitor, contemporary.*